

**ZRÍNYI MIKLÓS TÁBORI KIS TRACTA CÍMŰ MŰVÉNEK
MŰFAJA ÉS KELETKEZÉSI IDŐPONTJA**

A magyar hadtörténetírás és irodalomtörténet-írás kánonja szerint a költő-író Zrínyi Miklós első prózai (hadtudományi) művét a harmincéves háborúban való részvétele idején, az 1646 utáni években vetette papírra *Tábori kis tracta* címen. „Tábor” alatt hadsereget ért, s az értekezésben a hadsereg megszervezésével, anyagi ellátásával és a táborozással kapcsolatos korabeli hadtudományi elveket foglalja össze saját tapasztalatai és néhány szakmunka alapján.¹ A mű megítélése azonban mindenkor függött az egyes szerzőknek Zrínyiről és a magyar hadtudományról vallott nézeteitől, és többnyire összekapcsolódott a Zrínyi könyvei között 1891-ben fölfedezett kézirattal, amelynek első része az *Eötödik Karoly Csaszar ideiben az militiarul irt tractatusbol valo extractus*, második része a *Svendy Lazar militiarul irt tractatusnak extractussa, minden rendekre nezve* címet viseli.²

A Tábori kis tracta irodalma

A *Tábori kis tracta* egyetlen autentikus kéziratban maradt ránk, az ún. Bónis-kódex lapjain. Ez a hajdani tulajdonosáról elnevezett kézirat tartalmazza Zrínyi valamennyi prózai munkáját.³ A tractáról szóló első híradások a Bónis-kódex felfedezésével egy időben, a XIX. század első harmadában keletkeztek.⁴ Kazinczy Ferenc, Zrínyi költői műveinek kiadását követően (amelyhez csatolta az *Afium* szövegét is Forgách Simon 1705. évi edíciója nyomán⁵), 1819-ben jutott a kódex Dessewffy József-féle másolatához, s ezeket a lelkesült szavakat írta a kézirat címlapjára: „Melly szép nyelv azon durva századból! Melly férfias lélek tündöklök elő Zrínyinek minden szavain! Melly magyar szív! És melly tiszta, melly józan gondolkodás! [...] Életem legszebb óráji közé tartozik az, mellyben én az általam annyira szeretett Zrínyinek ezt a munkáját is olvashattam.”⁶ Ka-

¹ Széchy I. 1896. 205–218. o.; Markó 1939. 61. o.; Markó 1940. 29. o.; Markó 1942. 67. o.; Perjés 1957. 97. o.; Klaniczay 1964. 323. o.; Perjés 1965. 214. o.; Perjés 1976. 49. o.; Perjés 2002. 229. o.; Kulcsár 2004. 44–45. o.

² A ma a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban található kézirat (Nacionalna i Sveučilišna Knjižnica R 3494) első része *Leonhardt Fronsperger: Vom Kayserlichem Kriegß Rechten...* (Frankfurt am Mayn, 1565.) c. művének, második része pedig *Lazar von Schwendi: Kriegs Discurs von Bestellung des gantzen Kriegswesens* (Frankfurt am Mayn, 1593.) c. munkájának magyar nyelvű kivonata. Vö. Bibliotheca Zriniana 341. o.

³ OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 412. A kéziratot az első lap verzóján olvasható bejegyzés szerint 1855. március 18-án Bónisné Pogány Karolina ajándékozta az Országos Széchényi Könyvtárnak. A XVII. századi kódex az ő nevét őrzi.

⁴ Kovács S. I. 1985a. 36–37. o.

⁵ Zrínyinek Minden Munkáji. Kiadta Kazinczy Ferenc. Pest, 1817. (Valójában 1816.) II. 155–205. o.

⁶ Gróf Zrínyi Miklós horvát-országi bán hadi tudománya. (Dezsőffy-kódex) OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 1160. 1r. (Lásd Markó 1939. 33. o.) Kazinczy később így számolt be a fölfedezésről a híres kézirat- és régiséggyűjtő, Jankovich Miklósnak: „Ismered-e egy nem versekben írt munkáját, mellyet én Hadi Tudománynak neveztem. Azt gróf Dezsőffy József a’ fejevett Bónis Ferenc szépunokájától iratta le. Ott is kimutatta foga’ fejérét, hogy a’ németeket (a’ közellakót) nem szerette. A’ Censura azt most meg nem engedi, hogy kiadjuk: de az idők változnak, ’s az effélet jó fenntartani.” Kazinczy Ferenc Jankovich Miklósnak, Széphalom, 1824. április 19. Kazinczy Ferenc levelezése. XXIII. (S. a. r. *Berlász Jenő, Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára, Fülöp Géza.*) Budapest, 1960. 344. o.

zinczy részletesen ki is jegyzetelte az addig ismeretlen munkákat, amelyet ő „Hadi Tudományak” nevezett el,⁷ Dulházy Mihály, Dessewffy József gróf szekretáriusa pedig hírt adott róluk a *Tudományos Gyűjtemény* 1821. évi évfolyamában, publikálva a kódex elején álló Megyeri Zsigmond és Zrínyi közti levélváltást.⁸ Ennek ellenére megjelentetésükre csak három évtized múlva, a szabadságharc bukása után, a nemzeti ellenállás jegyében került sor. 1852-ben (majd 1853-ban újabb editióban) tette közzé Zrínyi valamennyi prózai munkáját a ma Bónis-kódexnek nevezett eredeti kézirat alapján Kazinczy Ferenc unokaöccse, Kazinczy Gábor.⁹ Kazinczy Gábor a nemzeti elnyomás elleni tiltakozásnak szánta Zrínyi kiadását csakúgy, mint ekkoriban tervezett *Történeti Évkönyvét* is.¹⁰

A *Vitéz hadnagy* és a *Mátyás-elmélkedések* szinte megjelenése pillanatában figyelmet keltett, és a nemzeti narratíva részévé vált,¹¹ az elsődrendűen hadtudományi *Tábori kis tractát* azonban csak később, Salamon Ferenc illesztette ebbe az összefüggésbe, az 1864-ben kiadott *Magyarország a török hódítás korában* című munkájában. Salamon alapvető tétele az, hogy Zrínyi 1650 körül „egy új hadrendszert dolgozott ki s iparkodott életbeléptetni, mely nemcsak hogy minden akkor divatozott katonai rendszerből elfogadta a mi jó, hanem korát sokban megelőzve, belátta azt, a mit csak későbbi generációk találmányai igazoltak és hoztak gyakorlatba”. Ennek az új hadrendszernek az elemeit Salamon többek között a *Tábori kis tractát*ban vélte megtalálni. Salamon szerint Zrínyi főként a támadó stratégiában, a győzelem kiaknázásának hangsúlyozásában előzte meg korát, míg más elképzelései (a gyalogság szerepének hangsúlyozása, a löfegyverek és a pikások 3:1 aránya stb.) Gusztáv Adolf svéd király hadügyi reformjaiból eredeztethetők. Salamon végkövetkeztetése olyan értelmezés alapjait vetette meg, amely hosszú időre meghatározta a Zrínyi prózai (hadtudományi) műveiről folyó diskurzust: „Zrínyi mint stratégiai újító nevezetes tünemény a maga korában, s elméleti ellentéte Monte-

⁷ Zrínyi Miklós Hadi-Tudománya. (Részben tartalomjegyzék, részben nyelvészeti jegyzetek 1819–1821 között.) In: *Kazinczy: Anthológia*. MTA Könyvtára, Kézirattár K 603. 36a–37a. Lásd: *Hausner Gábor: Mutatvány Kazinczy Zrínyi-jegyzeteiből*. In: *Prodromus. Tanulmányok a régi és az újabb magyar irodalomról* (Szerk. Kovács Sándor Iván.) Budapest, 1985. 34. o.

⁸ *Dulházy Mihály: Régiségek. Tudományos Gyűjtemény*, 1821. XI. 111–113. o.

⁹ G. Zrínyi Miklós Munkái. (Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával. Szerkesztették Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc.) (Újabb Nemzeti Könyvtár. Első folyam.) Pest, Emich és Eisenfels, 1852. (Valójában életrajz nélkül jelent meg.) A Tábori kis tracta: 398–420. hasáb. Zerinvári Gróf Zrínyi Miklós Öszves Munkái. (Első, a szerző kiadatlan prózai műveivel kiegészített kiadás. *Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc* által.) (Újabb Nemzeti Könyvtár. Második folyam.) Pest, Emich Gusztáv, 1853. 398–420. hasáb. E két kiadás egymáshoz való viszonyáról: *Tolnai Vilmos: Zrínyi munkáinak ismeretlen kiadása. Irodalomtörténet*, 1915. 115–116. o.; *Uő: Zrínyi 1852-i és 1853-i kiadásáról. Irodalomtörténet*, 1916. 377–378. o. Vö. Szamvald Gyula levelét Kazinczy Gábornak, 1852-ből, amelyben küldi Zrínyiből az első nyomtatási íveket: *Bitskey István: Kazinczy Gábor levelezése. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1970. 233. o.

¹⁰ Törekvéseiről ezt írta Torma Károlyhoz küldött levelében: „Akarom, hogy a tények beszéljenek [...] Főgondom tehát az egykorú adatok egybegyűjtését tárgyazza, bármilyen alakban és nyelven. A mostani kormány eljárást ignorálja a múltat, s ezáltal sok rejtelemről leveszi a zárt. Néró felégette Rómát, s fényes alakban kelt ki hamvából.” *Egyetemi Könyvtár, Kézirattár H 94* (Kazinczy Gábor leveleinek másolatai) 36.

¹¹ Toldy Ferenc 1856-ban megjelent Irodalmi arcképek c. kötetében Zrínyinek is szentelt egy portrét. Zrínyi összes munkáit két osztályra osztva (költői és prózai) tárgyalta, a prózai műveket azonban nem Toldy, hanem felkérésére Szontagh Gusztáv méltatta. Szontagh a hadi traktátusok közül az Afiumot és a Vitéz hadnagyot említi, a Tábori kis tractát azonban nem. *Toldy Ferenc: Irodalmi arcképek*. (Válogatta, a szöveget gondozta, bev. és jegyz. *Lőkös István*.) Budapest, 1985. (Magyar Ritkaságok) 32–39. o. Szalay László ugyancsak az Afiumra hivatkozik nagy történeti összefoglalója vonatkozó kötetében: *Szalay László: Magyarország története*. V. k. A Lincai békekötéstől a Karlovicziig 1646–1699. Pest, 1857. 68–69. o.

cuccolinak, ki egy tudós hadtani munkában állítá össze egy elmúlt kor katonai bölcsességét. [Kiemelés tölem: H. G.] Már az ellentett elméletek, melyek közül egyik korától nagyon elmaradt, a másik korát megelőzte, egymás mellett meg nem férhettek. Mennyivel kevésbé férhettek meg midőn tettekre került a dolog! Nem volt Montecuccolinak tette, vagy inkább tétlensége, mely ellen Zrínyinek kifogásai ne lettek volna, s nem volt Zrínyinek oly hősiesség vállalata, mely a német–olasz theoreticus még siker esetében is vagy vakmerőnek, vagy czéltalannak ne tartott volna. Abban az időben a szaktudomány Montecuccolinak adott igazat –, de egy legközelebbi kor, mely már szentesíté mindazon újításokat, melyeket Zrínyi javasolt a hadfolytatásban, a legkisebb habozás nélkül a magyar hősnak adott igazságot.”¹²

Röviddel Salamon könyvének megjelenése után, a kiegyezés évében, a fiatal Pauler Gyula *Zrínyi Miklós és Montecuccoli Raymond* című invenciózus tanulmányában Zrínyi tevékenységének és prózai műveinek nemzeti szempontú megítélését véglegesen összekapcsolta a Zrínyi–Montecuccoli vitával. Pauler az 1848–49. évi szabadságharc bukásából kiindulva, a magyar hadvezér és a „kaján olasz” szembeállításának fő okaként a bécsi udvar magyarellenes politikáját emelte ki: „A magyar hazafiság és osztrák közöny, áldozó lelkesedés és zsibbasztó rossz akarat – mondják – volt kettőjükben megtestesülve.”¹³ Pauler tendenciózus, főként a Zrínyi-párti röpirat-irodalomra alapozott vizsgálódásának konklúzióját utóbb Kanyaró Ferenc, a kolozsvári Unitárius Kollégium tudós tanára egyesítette Salamonnak Zrínyi hadtudományi elveiről kifejtett nézeteivel.

Kanyaró több Zrínyi-dolgozatot is írt, amelyeket a széles alapvetés és gondos dokumentáció jellemez.¹⁴ *Zrínyi a hadíró* címmel Abafi Lajos irodalomtörténeti közlönyében, a *Figyelő*-ben megjelent korai írását azonban még a romantikus túlzások uralják. Ebben Salamon Ferencre hivatkozva részletesen kidolgoz egy elméletet a XVI–XVII. századi háborúzás jellegéről, amelyet ő „olasz harcmódnak” nevez, s amelynek jellegzetessége lett volna „a vértelen ide-oda vonulgatás”. Ennek szerinte „gróf Montecuccoli Raymond volt utolsó képviselője [...] országunkban. Ő volt köztük a legutolsó, de ő lett egyszermind a legnevezetesebb. Az ő tudományszomja, párosulva oly csekély energiával, melyet kortársai is, mint Antler, nem átaláltak egyenesen gyávaságnak bélyegezni, alakítá át e

¹² *Salamon Ferenc*: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886. (2. kiad.) 413–415. o. Salamon volt a forrása egyébként a Zrínyi hadtudományi műveivel kapcsolatban meggyökeresedett, és többnyire Négyesi Lászlótól idézett véleménynek, amely szerint „Zrínyi a hadtudománynak nem annyira elméletírója, mint moralistája [...] Ő a vitéz embernek, a hadvezérnek gyakorlati erkölcsstanát adja.” (Négyesi László: Zrínyi prózai munkáinak új kiadása. In: Zrínyi Miklós prózai művei. 1985. 91. o.). Először Salamon beszél Zrínyi prózai műveivel kapcsolatban a „hadtan életfilozófiájá”-ról, a „hősiség erkölcsstaná”-ról. *Salamon Ferenc*: Zrínyi a költő. *Koszorú*, 1863. I. 19. o.

¹³ Pauler szerint Zrínyi és Montecuccoli 1661–1664 között egymással folytatott vitája több volt, mint személyes versengés, és „emberi szeszélyek és gyöngék, individualis motívumok helyett” olyan elveket keresett, „amelynek Zrínyi és Montecuccoli csak képviselői voltak”. *Pauler Gyula*: Zrínyi Miklós és Montecuccoli Raymond. *Budapesti Szemle*, új folyam IX (1867). 3–4. o.

¹⁴ Kanyaró Zrínyi-tanulmányairól és a másik kolozsvári irodalomtörténésszel, Széchy Károlyval (egyebek közt az első Zrínyi-monográfia megírásáért) folyt rivalizálásáról lásd: *Kovács S. I.* 1985. 355–356. o. A Kanyaró által tervezett monográfia előmunkálatai során készült, ma a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár kéziratárában található *Tanulmányok Zrínyi életírához* c. kolligátumból közzétett egy kiadatlan írást Nagy Levente: *Kanyaró Ferenc*: Hogyan írt Zrínyi? *Irodalomismeret*, 11 (2003). 2–3. sz. 114–119. o. Kanyaró ebben is hivatkozik a Tábori kis tractára. Uo. 118. o.

középkorú hadviselést és menté meg az új idők számára.”¹⁵ A császári hadvezérrel szembeállítja Zrínyinek Gusztáv Adolf új típusú hadviselését továbbfejlesztő elveit, amelyre a *Vitéz hadnagyból* és a *Tábori kis tractából* sorol példákat. Kanyaró azonban Salamonnál is tovább megy, a teljes Zrínyi prózát a Zrínyi–Montecuccoli vita alapján értelmezi, még az egyes művek születésének kronológiáját is ennek rendeli alá. Szerinte a *Vitéz hadnagy* 3. („A hadakozás mesterségének nem szabhatni úgy regulákat, mint más dolgoknak...”) és 5. diskurzusa („Hogy tudni kell meggyőzni az ellenséget és hasznát venni a győzelemnek...”) is Montecuccoli ellen íródott, utóbbi egyenesen a szentgotthárdi csata utáni tétovázást bíráló célzattal, azaz 1664-ben: „Zrínyi nemcsak híres vitairatában száll szembe Montecuccolival: elítéli a hirhedt olaszt és félszeg elveit nem egyhelyt többi munkáiban is. Így a »Vitézség Circumstantiáiban« az ötödik discursus csaknem kizárólag Montecuccolival foglalkozik, kárhóztatva őt, hogy a szentgotthárdi győzelem kiaknázására [!] nem volt kellő bátorsága. Így a harmadik discursusban, mely mintegy áthidalása az 1662-iki politikai érdekű vitairatának és az imént említett ötödik discursusnak, újfólag kesztyűt dob az olasz vezér elébe, kárhóztos hadielveit kíméletlenül pellengérré állítva.”¹⁶

Természetesen Kanyaró felfogását éppúgy 1848–49 tapasztalata, az osztrák–magyar viszony határozta meg („Avagy az osztrák haditanácsosoknál nem látjuk mai napig is kísérteni a modenai katonatudós rideg, élettelen szellemét?” – teszi fel a kérdést Montecuccoli kapcsán), mint Paulerét, avagy a századvég neves katonatudósát, a Zrínyi–Montecuccoli polémiát nagy hadtudományi erudícióval interpretáló Rónai Horváth Jenőét.

Rónai Horváth honvéd százados (később altábornagy) az 1889-es ún. „nagy véderővita”¹⁷ évében fejtette ki a hadművészet XVII. századi „elkorcsosulásának” koncepcióját, *Gróf Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei* címmel tartott akadémiai székfoglaló előadásában. Rónai az európai hadtörténetírásban Carl Clausewitz munkássága nyomán, a XIX. század közepén felbukkant metodizmus elméletet a XVII. századi hadviselésre alkalmazta, s a metodistának nevezett hadvezetési mód elemeit igyekezett kimutatni Montecuccoli műveiben és tevékenységében. Ezzel a manőverező és merev hadtudományi előírásokat követő, szerinte „torz” hadművészeti elvvel állította szembe Zrínyi aktív katonai működését és munkáiban megfogalmazott nézeteit, amelyek „ma – a nagy napóleoni háborúk, a német–francia és orosz–török háborúk után is – csonkítatlan értékkel bírnak...”¹⁸

A magyar hadügy Zrínyi tervezte megreformálásának és az állandó nemzeti hadsereg fölállításának hangsúlyozásával a katona Rónai Horváth történelmi érvet kívánt szolgáltatni a magyar honvédség Monarchián belüli önállósodási törekvéseinek. Ő volt az első, aki a *Tábori kis tractát* katonai-szakmai szempontból szakszerűen elemezte, és Zrínyi többi prózai művéhez, mindenekelőtt az *Afiumhoz* való viszonyát tárgyalta. Mivel sze-

¹⁵ *Kanyaró Ferenc: Zrínyi a hadíró. Figyelő, XXI (1886). 145–159. o.* Kanyaró a következő évben publikálta a Zrínyi–Montecuccoli közötti röpiratváltást is. *Kanyaró Ferenc: Montecuccoli és Zrínyi vitája. Történelmi Tár, 1887. 641–652. o.*

¹⁶ *Kanyaró: i. m. 150. o.*

¹⁷ *Bihari Péter: Az 1889-es „nagy véderővita”. Egy politikai hisztéria anatómiája. 2000, 2007. 11. sz. (november) 66–76. o.*

¹⁸ *Rónai Horváth 1889. 3–5. o.*

rinte Zrínyinek korát megelőző elvei részint az *Afiumban*, részint a *Tábori kis tractában* vannak lefektetve, ezért nála e kettő egymásra vonatkoztatva az értékrend csúcsára került. 1891-ben megjelent Zrínyi-kiadásának jegyzeteiben a *Tábori kis tractáról* ezt írta: „Zrínyi befejezetlenül maradt munkája. Hogy mi akart ez lenni, mi célzott akart vele Zrínyi elérni, azt meghatározni nehéz. Első pillanatra úgy tűnik föl az ember előtt, mintha egy nagyszabású hadtudományi munka kezdete volna, melyben Zrínyi a hadviselésre vonatkozó elveket és szabályokat kívánta összeállítani.” Ezt azonban, mint Zrínyinek a hadviseléssel kapcsolatos nézeteivel ellenkezőt („Zrínyinek soha se juthatott az eszébe, hogy a háborúról tudós könyvet írjon”), Rónai Horváth elutasította, hiszen Zrínyit el kívánta határolni az általa metodistának nevezett kortársaktól, mindenekelőtt Montecuccolitól. A mű megírását végül az írónak a magyar hadügy átalakítására tett gyakorlati lépéseivel és az *Afiummal* hozta összefüggésbe, mondván: „Erre vonatkozó terveit az *Afiumban* csak röviden, mintegy odavetve érinti, kilátást nyújtván arra, hogy azokat később tüzetesebben, részletesebben ki fogja fejteni. Ezt – a bár sehol ki nem mondott, de a sorok közt kiolvasható – ígéretet akarta úgy látszik a *Tábori kis tractá*-ban beváltani, mely e szerint nem volna csekélyebb dolog, mint a Zrínyi által tervezett nagy magyar nemzeti hadsereg szervezéséről és hadi rendtartásáról írandó munka kezdete.”¹⁹ A nemzeti szemlélet jegyében Rónai Horváth úgy találta, hogy a munka „két teljesen önálló, egymástól fontosságra és jelentőségre nézve nagy mértékben különböző s így élesen elválasztandó részből áll.” Az első a hadseregszervezéssel foglalkozik, és szerinte több eredeti, a kor hadtudományán túlmutató (önálló seregtest-szervezés; „megosztva menetelni, egyesítve támadni”) elvet fogalmaz meg, míg ellenben a tábor felállításának mikéntjéről szóló második rész jelentéktelen, nem is „folytatása a hadseregről szóló első résznek, hanem külön munka, mely Zrínyi valamely üres órájában keletkezett, s mely a nagy műbe valószínűleg csak később s más helyen lett volna beillesztendő.”²⁰

Rónai Horváth felfogását két emberöltővel később, egy másik kiváló hadtörténész, Perjés Géza részéről éles kritika érte. Perjés a Hans Delbrück német hadtörténész kezdeményezte ún. „stratégiai vita” irodalmát áttekintve, meggyőzően bizonyította, hogy a kora újkori hadviselésben nem létezett methodista hadviselési mód, s leszámolva a Zrínyi–Montecuccoli vita romantikus-nacionalista felfogásával, rámutatott a kettejük közötti ellentét valódi, katonai és politikai természetére és hadtudományi elveik rokon vonásaira.²¹ Elismerve Perjés Géza érveinek igazát, Rónai Horváthnak szóló bírálatát túlzónak érezzük, részint mivel, mint a fentiekből nyilvánvaló, annak a nemzeti, bizonyos fokig Habsburg-ellenes történetírói szemléletnek, amely a Montecuccoli–Zrínyi vitában és ellentétekben hadtudományi elméleti vitát, methodizmus-antimethodizmus ellentétet látott, nem Rónai-Horváth volt a szülője (sokkal inkább legszínvonalasabb képviselője és a friss nemzetközi hadtudományi elméleteket fölhasználó modernizálója), részint pedig mivel ezzel elődjének több figyelmre méltó észrevételét (egyebek közt a *Tábori kis*

¹⁹ Rónai Horváth 1891. 394. o.

²⁰ Uo. 395., 397. o.

²¹ Perjés 1961–1962., különösen 1962. 25–44. o.

tractáról) félresöpörte.²² Ráadásul Rónai Horváth elmélete Perjés állításával szemben nem vált uralkodóvá sem a magyar történetírásban, sem az irodalomtörténet-írásban.

Széchy Károly kolozsvári professzor például, aki a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából végül is (Kanyaró Józsefet megelőzve) a századfordulón elkészítette Zrínyi Miklós életrajzát, egyáltalán nem fogadta el Rónai Horváth álláspontját. Széchy már a Zrínyi-könyvtár felfedezése után, a Bibliotheca Zriniana ismeretében²³ Zrínyi műveinek számos forrását azonosította, amelyek alapján arra a következtetésre jutott, hogy szerzőjük eszméi és elvei mind megvannak a korabeli olasz katonai irodalomban, valójában „kora eszméinek készletéhez tartoznak. Nem ő találta fel és nem ő hangoztatja először!” Rónai Horváth-tal szemben tehát Zrínyi jelentőségét nem gondolatainak eredetiségében, hanem abban látja, „hogyan régi és új idő legjobb katonai íróinak színvonalára emelkedik, tanításait igazi éles ítélettel olvassa, s az alkalmazás és következtetés segélyével úgy vonja össze, építi fel, vagy alakítja át, hogy fejtegetése sok helyen egészen újnak tetszik”.²⁴

Széchy a *Tábori kis tractához* is a források felől közelít, s végeredményben Rónai Horváth-tól gyökeresen különböző elemzést ad. A Zrínyi-könyvtár Bitovban föllelt egyik érdekes darabja, a magyar nyelvű Fronsperger- és Schwendi-kivonatot tartalmazó kézirat alapján (amelyet Zrínyi saját kezűleg írt jegyzeteinek tart,²⁵ s amelyet közzé is tesz Zrínyi monográfiájában), valamint a Zrínyi-könyvtár Basta-kötetét (*Il Mastro di Campo Generale*, Milano, 1625. BZ 229) idézve, a *Tábori kis tractát* összefüggésbe hozta Zrínyi 1646. januári *General-feldwachtmeister*-i kinevezésével, amely elnevezést ő tábornomként értelmezett, s ami szerinte a kötelességtudó fiatal magyar tábornokot arra sarkallta, hogy tiszte ellátásában minél alaposabb és rendszeresebb ismeretekre támaszkodjék. „Így készül a *Tábori kis tracta* – írja Széchy a Zrínyi-életrajz sokatmondó *A tábornom* című fejezetében –, egyfelől a táborbeli hadsereg összeállításáról és igazgatásáról, másfelől a táborbeli elszállásolás módjáról és kiviteléről; ennél fogva ez korántsem valami nagyobb hadtudományi munka kezdete.”²⁶ Ő a mű fennmaradt részei között nem látott ellentmondást, ellenkezőleg, azt állította, hogy „a *Tábori kis tracta* minden fejezete szorosan összefügg egymással”.²⁷ Széchy Rónai Horváth-tal szemben tagadta, hogy e mű a nemzeti hadseregről szólna, mivel „királyi táborról, nem pedig magyar

²² A dolog érdekessége, hogy közben Perjés *Tábori kis tracta* értelmezése, miszerint az egy nagy, átfogó hadtudományi mű megmaradt fragmentuma, Rónai Horváth koncepciójából eredeztethető.

²³ Az 1873-ban a morvaországi Bitovban véletlenül fölfedezett könyvtár egyes darabjairól a Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából vásárlási megbízással kiküldött Majláth Béla számolt be először. *Majláth Béla*: Zrínyi, a költő könyvtára. *Akadémiai Értesítő*, II (1891). 407–408. o. és *Uő*: Zrínyi Miklós a költő ereklyéi Vöttauban. *Hadtörténelmi Közlemények*, IV (1891), 269–271. o. A könyvtár első nyomtatott katalógusát a bitovi hagyatékot megvásárló S. Kende antikvárius tette közzé: *S. Kende*: Bibliotheca Zriniana. Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrínyi. Wien, 1893. Vö. Bibliotheca Zriniana 79. o. Széchy a könyvtár kötetait már használta, erről tanúskodnak az egyes könyvekbe tett, Zágrábban ma is felismerhető ceruzajelei, bejegyzései és Zrínyi-monográfiája is.

²⁴ *Széchy* I. 181. o.

²⁵ Uo. 217–232. o., különösen 217–228. o.; *Széchy* II. 1898. 247–289. o. (a két kivonat szövege). A kéziratot elsőként ismertető Majláth Béla a kézírást a Zrínyi verseit megőrző Syrena-kódex másolója írásának vélte. *Majláth Béla*: Zrínyi, a költő könyvtára. i. m. 407–408. o.

²⁶ *Széchy* I. 1896. 216. o.

²⁷ Uo. 234. o.

nemzeti hadseregről értekeznek”.²⁸ Felfogása szerint a „*Tábori kis tractának* iránya általános és nem különös; a tábornester nem a törököt, hanem általában az ellenséget tartja szem előtt”, s a mű nem egyéb „mint a tábornesternek lelkiismeretes és gondos kísérlete a maga gyakorlására és használatára”.²⁹

A későbbi szakirodalom tényként fogadta el Széchy datálását, annak ellenére, hogy az 1646. január 26-án a Habsburg állandó hadsereg tábornokává kinevezett Zrínyi nem látott el tábornesteri feladatot a harmincéves háborúban, s az elnyert cím (német: *Generalfeldwachmeister*, latin: *supremus vigilarium praefectus*, korabeli magyarsággal: *főstrázsamester*) voltaképpen nem volt más, mint a császári hadseregbeli vezérőrnagyi rang megnevezése, s abban az időben már nem jelentett tényleges beosztást.³⁰

A Széchy követő irodalomtörténészek közül Négyesy László csak röviden foglalkozott Zrínyi értekezésével, sokáig kéziratban maradt prózakiadása elé szánt bevezetésében. Mivel a Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtár című vállalatában csak húsz ív állt rendelkezésére, kiadása nem törekedett teljességre, és ezért nem is tartalmazta volna a *Tábori kis tractát*, melyet „nyelvilleg kevésbé jelentékenynek” mond. Tömör jellemzése azért jelzi, hogy ő sem osztotta Rónai Horváth véleményét a mű keletkezésével kapcsolatban: „R. Horváth Jenő feltevése szerint a munka a felállítandó nemzeti hadsereg alaprajzának volt szánva, s így mintegy az *Áfium*-ban felvetett normának tüzetesebb kidolgozását adja. Ha talán nem ennyire konkrét céllal készült is a mű, valószínűnek tarthatjuk, hogy mikor a szerző magyar haditisztek számára ezt az általános jellegű hadsereg-szervezeti összefoglalót szerkesztette a nemzeti hadsereg felállításának eshetősége is előtte lebegett, sőt a szerzőt ez az eszme ösztönözhetette, hogy a hadsereg szervezetének témájával foglalkozzék, s másokat is azzal foglalkoztasson. A mű egészen szakszerű előadású, világos, rendszeres munka, de nincsenek olyan irodalmi jelenségei, melyek e válogatott kiadásba való felvételét multhatatlanná tennék.”³¹

Zrínyi prózai művei, köztük a *Tábori kis tracta* legközelebb az 1930-as, 1940-es években, a háború nyilvánvaló közeledtével kerültek az írók, a politikusok és a hadtudósok érdeklődésének középpontjába.³² A kiváló hadtörténész, Markó Árpád ezredes a

²⁸ Széchy I. 1896. 217. o.

²⁹ Uo.

³⁰ Maga Széchy is utal rá egy helyen, hogy az elnevezés a korabeli vezérőrnagyi rendfokozatot jelöli: „Tiszti fokozatára egyiránt könnyen eligazodhatunk, ha akár az olasz Mastro di Campo elnevezést, ami nem más, mint a francia régi Maréchal de Camp, akár a német Generalfeldwachmeister címet, ami nem egyéb mint a mai Generalmajor, vesszük figyelembe, mind a kettő vezérőrnagy, tehát már generális.” Széchy I. 1896. 216. o. Vö. Pálffy 2007a. 53., 64. o.

³¹ Négyesy László: Zrínyi prózai munkáinak új kiadása. In: Zrínyi Miklós prózai művei. 1985. 98–99. o.

³² Bajcsy-Zsilinszky Endre egyetlen történelmi ihletettségi könyve Mátyás királyról 1939-ben például Zrínyi Mátyás elmékedéseinek műfaji mintáját követve kereste az önálló magyar politika útját, példát akarván adni és irányt kívánván mutatni az akkori Magyarországnak. Joó Tibor pedig a *Nyugat* 1939. évi 8. számában Markó Árpád Zrínyi kiadása kapcsán ezt írja Zrínyiről: „szavai, megállapításai, kívánalmi, tervei, céljai mint-ha csak mai sorshelyzetünk, problémáinkból, feladatainkból fakadtak volna. S mindenképp: szakasztott úgy kell magyarnak lenni ma is, ahogy Zrínyi idejében, s ahogy ő maga is magyar volt. Szorongatott nemzet, mely elbátortalanodott, nem mer önmaga lenni, önmagához hű, és nem tulajdon erejére támaszkodni, holott meg volna az ereje, s nincs is más menekülése, csak az önmagához való hűség és a maga erejébe vetett bizodalom – ez volt Zrínyi korának magyarja, s ez a mai is. Meg akar-e maradni, akar-e élni a magyar nemzetként: ez volt akkor a kérdés, és ez ma is. A nemzet »örlelkének« a szava ma sem lehet más, mint akkor volt. A Zrínyié.” Zrínyinek egy másféle, a háborús propagandában való felhasználásáról lásd: *Horváth Zsolt*: Válozatok és vál-

nemzeti véderő eszméje szemszögéből tekintette át Zrínyi prózáirói működését, nyilvánvalóan az erősödő német orientáció hatására. Mivel a nemzeti hadsereg megszervezésének konkrét terveit az *Afiumban* és a *Tábori kis tractában* találta meg, ezeket helyezte a kánon élére.³³ A nemzeti szempont erőteljes hangsúlyozása azonban nála sem járt együtt a metódizmus teóriájának elfogadásával. Lelkiismeretesen megvizsgálta és összehasonlította az extractusok szövegét a *Tracta* szövegével, és arra a következtetésre jutott, hogy „a három munka nem egymásból keletkezett, hanem három, egymást kiegészítő szolgálati utasítás, ami megfelel a későbbi császári-királyi hadsereg Dienstreglement-jának [...] Ebből jogosan következtetjük azt, hogy Zrínyi valóban egy nagyszabású, hadiszolgálati utasítást akart összeállítani. Ennek ezt a három fejezetét elkészítette...” Mindazonáltal úgy vélte azonban, hogy a *Tábori kis tracta* „természeténél, céljánál fogva lényegesen különbözik többi munkáitól, és jelentőségében sem éri el azok színvonalát”.³⁴

A Rónai Horváth után elenyészni látszó metódizmus elmélete meglepő módon az 1950-es években bukkant fel újra, Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiájának első kiadásában. Klaniczay a könyvből való hadakozásra, a szabályok betartására utaló (egyebek közt Zrínyi kedves szerzőitől, Maiolino Bisaccioni és Lelio Brancaccio műveiből idézett) korabeli politikai-hadtudományi elképzelések alapján visszatért Rónai Horváth teóriájához, s ennek alapján értelmezte a Zrínyi–Montecuccoli vitát, és a *Vitéz hadnagy* „haladó katonai elveit” szintén a metódista hadviselési módhoz viszonyította.³⁵ Ebben a koordinátarendszerben értékelte a *Tábori kis tractát* is, amelyet részben e szabálykövető (metódista) elv lenyomatának, részben már meghaladására tett kísérletnek tart, egy új, kora színvonalát meghaladó (a *Vitéz hadnagyban* megfogalmazott) katonai szemlélet felé. Ez a felfogás egyúttal kijelölte a mű kronológiai helyét a prózai művek között, hiszen az csak korai alkotás lehetett, Klaniczay tehát elfogadta Széchy 1646-os datálását.

Széchy Károlynak a magyar nyelvű kivonatok Zrínyi szerzőségére vonatkozó feltevését ellenben megcáfolta, s úgy vélte, hogy Zrínyi nem szánta azokat „tervezett nagyobb kézikönyve részének (annál is kevésbé, mert az első nyíltan protestáns vonásokat is tartalmaz), hanem csak egy további fejezet nyersanyagának, s ebből a célból készítette őket valamelyik íródeákjával”.³⁶ Ennek ellenére, Klaniczay egy nagyobb mű körvonalaira következtetett a *Tábori kis tracta*, a táborhelyekről készített vázlat, valamint a kivonatok és a várakról tervezett értekezés műfaji azonosságából: „A kivonatok két »traktátus«-ból készültek, a várakról szóló munka szintén traktátus lett volna, akárcsak az elkészült *Tábori kis tracta*. A traktátus a korabeli hadtudományi irodalom egyik műfaja volt: a hadtudomány egyes kérdéseinek rendszeres feldolgozását nyújtó értekezés. Ezt a műfajt képviselik azok az alapvető rendszerező kézikönyvek, melyek – mint Savorgnano *Arte militare terrestre et maritima* (1599), valamint Basta *Il mastro di Campo Generale* (1606) című munkája – Zrínyi szeme előtt lebeghettek csak kis részben megvalósult nagy hadtudományi rendszerezése tervezésekor.”

tozások a Zrínyi-kultusz történetében (1918–1954). In: Zrínyi-dolgozatok IV (1987). (Szerk. Kovács Sándor Iván.) Budapest, 1987. 63–147. o.

³³ Markó 1939. 61. o.; Markó 1940. 32–40. o.

³⁴ Markó 1939. 61. o. Lásd még Markó 1942. 69. o.

³⁵ Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Budapest, 1954. 301–304., 470–472. o.

³⁶ Uo. 222–223. o.

Perjés Géza már említett, a metódizmus elméletét cáfoló úttörő tanulmányának igazi célpontja nem is annyira Rónai Horváth XIX. századi felfogása, mint inkább Klaniczay monográfiája volt. Perjés súlyos bírálatát Klaniczay utóbb elfogadta, és monográfiája 1964-ben megjelent második kiadásában átírta a vitatott részeket, illetve törölte a metódizmussal kapcsolatos fejtegetéseit.

Perjés azonban nemcsak a Zrínyi–Montecuccoli vita természetét tisztázta, de igen részletesen foglalkozott Zrínyi prózai munkáival is, az addig uralkodó nemzeti-romantikus paradigma helyébe a katonai-szakmai interpretációt állítva. A Napóleon utáni idők legjelentősebb katonai elméletírójának, Karl von Clausewitznek a felfogására támaszkodva, Perjés a hadtudományt egy korszak katonai gyakorlata lenyomatának tekintette, amely stratégiai, taktikai kérdésekkel, a hadsereg és a háború politikai, gazdasági összefüggéseivel foglalkozik. E tudományfelfogásnak megfelelően Zrínyi fő hadtudományi műveként az *Afium* mellett a *Tábori kis tractát* jelölte meg,³⁷ s a *Tracta* szövege, a kivonatok és a *Vitéz hadnagy* néhány utalása alapján a hadviselés minden részét felölelő művet rekonstruált, amelynek műfaja *trattato, tractatus*, amelyben szerinte a mai fegyvernemi szabályzatoknak, utasításoknak megfelelően helyet kapott volna „a menet, a biztosítás, a takarmányozás, a taktika, a stratégia, a várépítés és várharc, a magasabb stratégia, azaz a politika és a stratégia érintkezési területe, a hadvezértől megkívánt tulajdonságok, a vezetés kérdései stb. Igen nagy vesztesége hadtudományi irodalmunknak, de talán az egyetemes hadtudománynak is – írta –, hogy minderre nem került sor.”³⁸ Mint arra alább részletesen kitérünk, Zrínyi prózai munkáinak közelmúltban megjelent kritikai kiadása finoman szólva nem támasztja alá Perjés koncepcióját.³⁹

Perjésétől eltérő álláspontra helyezkedik a *Tábori kis tractá*val kapcsolatban Zrínyi prózai munkáinak legújabb eszmetörténeti interpretációs kísérletében Trencsényi Balázs, aki olyan ahistorikus-normatív hadvezetési szabálykönyvnek tartja, amelyben „az előírások történeti és politikai kontextustól való teljes eloldozottságot mutatják”. Megállapítása szerint a szöveg az ideális hadsereg szervezetére tartalmaz recepteket, s hiányoznak belőle a helyi földrajzi-gazdasági-politikai specifikumra való utalások. Ennek némileg ellentmondva, Trencsényi mégis elfogadja Széchy datálását, s a munkát Zrínyi 1646-os Oberfeldwachmeister-i és 1647-es horvát báni kinevezésével hozza összefüggésbe, s első szerzői korszakában helyezi el.⁴⁰

A fentiekből látható, hogy a *Tábori kis tractára* vonatkozó, csaknem másfél évszázadra visszanyúló szakirodalomban a munkának több, egymásnak homlokegyenest ellentmondó interpretációja alakult ki. A Rónai Horváth-féle felfogás szerint a szöveg szoros összefüggésben áll az *Afiummal*, és konkrét időponthoz, az 1660-as évek török elleni készülődéséhez köthető, míg Széchy, Markó, Klaniczay, Perjés és Trencsényi az 1640-es évekre datálják és többen közülük történeti kontextustól független munkának tartják,

³⁷ *Perjés* 1957. 89. o.; *Perjés* 1964. 224. o.

³⁸ *Perjés* 1957. 97. o. (Bevezetés a *Tábori kis tractához*); *Perjés* 1965. 224. o.

³⁹ *Kulcsár* 2004. 44–45., 228–239. o.

⁴⁰ *Trencsényi Balázs*: Államrezon – állam nélkül. In: *Uő*: A politika nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok. Budapest, 2007. 137. o. Az eszmetörténeti megközelítés alapján sorolja a magyarországi politikai irodalom „militaris” szekciójába a *Tábori kis tractát* Bene Sándor is: *Bene Sándor*: Eszmetörténet és irodalomtörténet. A magyar politikai hagyomány kutatása. *BUKSZ*, 19 (2007/1). 60. o.

amely nem illeszkedik a kései Zrínyi-művek nemzeti hadsereg-konceptiójához. Rónai Horváth és Perjés szerint fő mű, a többség ellenben korlátozott célú szakmunkának nevezi, és megoszlanak a vélemények a *Tábori kis tracta* műfajáról is: Rónai Horváth „hadi rendtartás”-nak, Markó „Diensreglement”-nek, Klaniczay és Perjés „traktátusnak” nevezi (igaz az előbbi ez alatt rendszeres hadtudományi értekezést, utóbbi a mai fegyvernemi szabályzatok, utasítások korabeli megfelelőjét érti), míg Pálffy Géza dolgozatunk köszönettel vett lektori észrevételében „Feldordnung”-nak, tábori rendtartásnak mondja.

A *Tábori kis tracta* kutatástörténetének áttekintése még egy fontos tanulsággal jár, nevezetesen, hogy Zrínyi prózai műveinek nem csak értékelését, de még kronológiáját is a Salamon Ferenc, Pauler Gyula és Széchy Károly által kialakított, a Zrínyi–Montecuccoli (vélt és valós) ellentétet középpontba állító nemzeti romantikus történet-szemlélet határozza meg szinte napjainkig. Éppen a *Tábori kis tracta* esetében azonban tévútra vezetett a Clausewitz hadtudomány-felfogásán alapuló, szűk katonai-szakmai interpretáció is. Úgy tűnik, sikert csak komplex megközelítés hozhat, s a Zrínyi-művek eredeti kontextusba állítása és kronológiájuk rekonstruálása nem lehetséges a korabeli műfajrend ismerete nélkül.⁴¹

A műfaj

A Zrínyi prózai munkáinak kritikai kiadását sajtó alá rendező Kulcsár Péter Perjés Géza és Klaniczay Tibor érvelése nyomán elfogadja, hogy a *Tábori kis tracta* egy tervbe vett nagyobb igényű katonai szakmunka része, de leválasztja róla, és külön címmel, önálló szövegként közli a „Frattag szerént száz gyalog szállása” kezdetű részt, amely a tábor kiosztásával és lerajzolásával foglalkozik Adam Freytag németalföldi hadmérnök egyik műve nyomán, s amelyet Kulcsár ugyanazon nagyobb mű előkészületének nevez.⁴² A *Tábori kis tracta* ma ismert egyetlen, Bónis-kódexbeli autentikus kéziratának vizsgálatán alapuló hipotézise szerint a másoló cédulákon kaphatta a kész szöveget, „erre következethetünk abból, hogy címlapot nem ad, és az I.2. szakasz két, néhány soros darabját fölcserélte. Nehezen áttekinthető fogalmazványra utal a viszonylag sok félreolvasás, és hogy a szemé átugrott egy-két szón, amelyet a harmadik kéz pótolott. A rengeteg számban elég sok a hiba.”

Kulcsár eljárásának jogosságát alátámasztja, hogy a Freytag-kivonat a Bónis-kódexben is új páratlan oldalon kezdődik, és beszédhelyzete és több számadata eltér a *Tractátétól*. Amíg ugyanis emez fejedelmi többes számban rendelkezik („Mi azért... elégnék itélünk...”, „legyenek...”, „lássuk hát...” stb.), addig a kivonat többnyire általános alannyal fogalmaz („el tudván ember szállítani...”, „számán kell embernek hadni minden szekerit”, „kell lenni...”), s az egész tábor szállásáról írva 20 kapitányságról beszél, amelyből 12 gyalog, 8 lovas. Ez ellentmond a *Tracta* első részében 24 000 fős tábor esetén megadott 3:1 gyalogos-lovas aránynak.⁴³ Lehet, hogy a másoló elé nehezen áttekinthető és olvasható cédulahalmaz került, amelynek számadatain tovább rontott, de ha így történt, ez is annak a

⁴¹ A XVII. századi magyarországi hadtudományi irodalom műfajrendjéről lásd: Hausner 2008.

⁴² A kivonat Adam Freytag: *L'architecture militaire ou la fortification nouvelle*, Leiden, 1635. c. művéből készült. Lásd: Bibliotheca Zriniana 358. o.; Kulcsár 2004. 44., 240–247. o.

⁴³ Vö. Cserme 1954. 171–175. o.

bizonyítéka, hogy a mű nem volt rendezett, befejezett egész. Ebből a mára tovább rövidült, mai ismereteink szerint tehát mindössze 13 rövid fejezetből, alig 400 sorból álló szövegből nagy merészség egy mindent felölelő hadtudományi mű tervére következtetni, miként azt Perjés Géza tette. Sokkal inkább a gyakorlati hadseregszervezéssel kapcsolatos korabeli írásbeliség termékeihez tartozó szervezési táblázatokhoz és ellátási-élelmezési kimutatásokhoz, rendelkezésekhez áll közel, mint a hadtudomány egyes kérdéseinek rendszeres feldolgozását nyújtó értekezésekhez, korabeli kifejezéssel: traktátusokhoz. A szöveg tartalma alapján Széchy Károly jellemzését tarthatjuk a legtalálóbbnak, aki a *Tractát* a költő-hadvezér gyakorlatias, maga használatára készített írásának nevezte.

A műfaj meghatározásánál és a mű értékelésénél a cím *tracta* szava zavarta meg a kutatókat, akik (például Klaniczay) ennek alapján következtettek egy nagyobb rendszerezés szándékára. A félreértés forrása és okozója maga Zrínyi, aki – mint azt Kulcsár Péter kiadásának gondolatgazdag bevezető tanulmányában meggyőzően bizonyítja – a nyelvi változatosság kedvéért „eléggé szabadosan bánik” az olyasféle szakkifejezésekkel, mint aforizmus, discursus, tanuság, s sokszor helyettesíti egymással őket.⁴⁴ A *tracta* nem feltétlenül műfajt jelöl nála, hiszen használja azt a *Vitéz hadnagyra* vonatkoztatva is az *Afiumban* („Ez előtt is penig írtam egy kis tractatust, kinek neve Vitéz hadnagy...”). A szállott várakról tervezett írását pedig egyszer discursusként említi a *Vitéz hadnagy* aforizmái között („De mivel hogy szállot várokrul magános *discursust* akarunk csinálni...”), másszor tractátusként („Nem szólok a’ várasok, várok és erősségek meg vétele felől, talám külön *tractatusban* arról is fogok valahun írnia”).⁴⁵ A '*tracta*' kifejezés a *Tábori kis tracta* címben sem műfaji értelemben áll, hanem a táborba szálló hadsereggel kapcsolatos teendők traktálását, azaz a szó eredeti jelentésében, tárgyalását jelenti.

A *Tábori kis tracta* a maga töredékes voltában is műfajilag a regulamentumokkal mutat rokonságot, s tartalma alapján azok általános típusába sorolható. A regulamentumok, az egész hadsereg szervezésével, „közelebbről a haderő felállításával, beosztásával, élelmezésével, fizetésével, tehát ellátásával foglalkozó” szervezési szabályzatok,⁴⁶ amelynek legkifejlettebb példája Magyarországon a Rákóczi-szabadságharc során, az 1707. évi ónodi országgyűlésen elfogadott és nyomtatásban is megjelentetett *Regulamentum Universale*. Ez éppúgy a hadak létszámával és fizetési táblázatával kezdődik, mint a Zrínyi munkája.⁴⁷

A Freytag-kivonat leválasztása azért is fontos újdonság, mert a műfaji besorolás körüli félreértések nagy részét az okozta, hogy a táborhelyről szóló szöveg alapján próbálták a *Tractát* a szolgálati szabályzatok, a tábori rendet és fegyelmet szabályozó utasítások körében elhelyezni. Markó Árpád és Pálffy Géza („Dienstreglement”, illetve „Feldordnung”) javaslatai erre a részre támaszkodnak, mert valóban, a táborba szállt hadsereg

⁴⁴ Kulcsár 2004. 34. o. Ugyancsak Kulcsár észrevétele, hogy Zrínyinél egymást érik a maga csinálta vagy a köznapitól eltérően használt szavak és kifejezések. Ennek egészen világos, szép példája az *Afiuum*, amely már a címében is egy olyan szót hordoz, amelyet minden valószínűség szerint Zrínyi talált ki, s amelyet éppen ezért már a kortársak is elírásnak vétek és kiigazították „fátum”-ra. Uo. 14. o.

⁴⁵ Uo. 120., 154. o. (Kiemelés tőlem – H. G.)

⁴⁶ Markó–Tóth 1954. 144. o.

⁴⁷ Uo. 148–150. o.; Bánkúti 1976. 152. o.

rendjét, fegyelmét szabályozó rendelkezések, korabeli kifejezéssel edictumok egyik lényeges eleme volt a kvártélyozás és a táborozás rendjének a szabályozása.⁴⁸

A *Táborig kis tracta* néhány helyen valóban megengedi azt a feltételezést, hogy a szöveg eredetileg talán több fejezetből állt. Első részének 3. pontja arra utal, hogy ha volt, vagy lett volna folytatása e munkának, az a fegyvellemmel összefüggő hadi törvényeket tárgyalta: „... a rendet teszik penig jó hadi tisztek s törvények. It szállunk a tisztekről.”⁴⁹ Az éléről szóló fejezetében pedig arra céloz, hogy (nyilván a tábor fegyelmével összefüggésben) a zsákmányolásra is szólni kíván.⁵⁰ A hadi törvénykezést azonban az 1707. évi *Regulamentum Universale* is tárgyalta,⁵¹ ha el is készült (volna) a *Tracta* e része, önmagában ettől még nem kellene a „Feldordnung”-ok körébe sorolni.

Annyit állíthatunk bizonyosan, hogy a ma ismert három kivonat (Fronsperger, Schwendi és Freytag) nem lehetett a része. Zrínyi munkamódszerét, habitusát tekintetbe véve valószínű, hogy az utóbbiak katonai szakmai tudásszomjának, önképzésének az eredményei. Azért is olyan fontosak hadtudományi szempontból, mert bizonyítják, Zrínyi mindent elkövetett, hogy e téren is bővítse ismereteit.⁵²

A keletkezés időpontja

A *Táborig kis tracta* eszerint nem egy nagy hadtudományi rendszerezés egyik fejezete. Nem azért mert Zrínyi – miként Rónai Horváth gondolta – antimetodista lett volna, aki nem hitt a hadtudomány tudomány voltában, rendszerezhetőségében, hanem mert más, sokkal gyakorlatibb céllal készült. Regulamentumot nem szoktak az íróasztalfióknak írni, a hadiszabályzatok ebben a korban még mindig konkrét hadjáratokhoz kötve jöttek létre.⁵³

Széchy jól érzékelt a munka gyakorlati jellegét, csak Zrínyi 1646-ban elnyert rangját félreértelmezve, tévesen kötötte sohasem létezett tábornemesteri beosztásához. Az 1640-es években ugyanis Zrínyi mindössze néhány száz fős egység élén vett részt a harmincéves háború küzdelmeiben, és teljesen irreális gondolat lett volna részéről 25, illetve 36 ezres hadsereg szervezéséről, ellátásáról gondolkodni. Ez az 1660-as években vált aktuális kérdéssé, a török elleni készülő időszakában, amikor például a magyar rendek az 1662. évi országgyűlési végzésben 25 725 fős katonaság kiállítását mondták ki,⁵⁴ s 1663 őszén, illetve telén Zrínyi számára lehetőség nyílt önálló hadjárat vezetésére.

⁴⁸ Markó-Tóth 1954. 150–162. o.

⁴⁹ *Kulcsár* 2004. 229. o.

⁵⁰ „Ha ellenség földén jársz, ott is a' sakmány igen bolond alkalmatlanság, mert azon zászló alatt edgyik turkál benne, a' másik koplal, töb vitéztis kongatnak agyon a' sakmányokon, hogy nem mint egy aprólék hartzon, de erről oda alább többet szálllyunk.” *Kulcsár* 2004. 234. o.

⁵¹ Markó-Tóth 1954. 149. o.

⁵² Ugyanezt támasztja alá Zrínyi könyvtárának gazdag hadtudományi szekciója: a csáktornyai bibliotéka több mint 70 művet tartalmazó Militares anyaga európai összehasonlításban is megállja a helyét, és pusztán nagyságánál fogva is fordulatot jelent az európai hadtudomány magyarországi recepciójának történetében. Zrínyi egymaga birtokolta a XVI–XVIII. századi magyarországi könyvjegyzékekből ismert külföldi katonai szakmunkák több mint a felét! *Domokos-Hausner-Veszprémy* 1997. 50–57. o.; *Hausner* 2005.

⁵³ *Rohonyi* 1954. 236. o.; *Bánkúti* 1976. 152. o.; *Pálffy Géza*: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr, 1995. 81. o.; *Hausner* 2001. 471–472. o. Vö. *Hausner* 2008. 517–520. o.

⁵⁴ Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. Budapest, 1901. 227–228. o. Lásd: *Czigány* 2004. 114–115. o.

Zrínyi politikai programja, a török kiverése, az országegység helyreállítása fontos elemeként az *Afiumban* akkortájt fogalmazta meg az állandó magyar katonaság felállításának szükségességét. Ennek volt a része a fegyelem, a *militaris disciplina* helyreállítása. A *Szigeti veszedelemben* és a *Vitéz hadnagyban* is hangsúlyos gondolat az *Afiumban* központi helyet foglal el, annak egyik vezérgondolata. Zrínyi ez utóbbiban nyolc esetben használja a kifejezést, minduntalan visszatér rá, mint az ország megmaradásának fundamentumára. Az ország hanyatlásáért felelős nemzeti vétkek felsorolásában elsőként szerepelteti („Csúfsága lettünk a’ nemzeteknek és magunknak ... Miért? a’ vitézségnek disciplinája meg nem tartásáért...”), de a török áfium elleni orvosságok között is ezt nevezi meg az egyik legfontosabbnak, amelyre ha a magyarok „applikálják magokat ... bizonyos vagyok benne, el nem nyél a’ pogány eb egyszersmind, hanem még egyszer talpra áll a magyar.”⁵⁵ Az *Afium* többször is összeköti a disciplina helyreállítását a regulák szükségességével: „De mivel a’ hosszú békeség el szoktatta nemzetünket a’ disciplinától, kel mestereket találunk, kik által ismét in usum [használatba] jöhessenek az el felejtet reguláknak, azért nem szégyen attul tanulni, a’ ki többet tud, szégen meg kötni tudatlanságban magát s nem tanulni.”⁵⁶

Bár Zrínyi prózai művei keletkezésének kronológiája a mai napig is részben konjekturális, a kritikai kiadás Klaniczay Tibor és R. Várkonyi Ágnes álláspontját összeegyeztetve az *Afium* keletkezését 1661–1663 közöttre teszi.⁵⁷ Legutóbb R. Várkonyi újabb érveket hozott fel e mű 1663. évi keletkezése mellett.⁵⁸ Véleményünk szerint ezzel szinte egy időben készülhetett a *Tábori kis tracta* is. Ennek legvalószínűbb időpontja, 1663 nyara, kora ősze lehetett, amikor I. Lipót általános, vagy személyes nemesi felkelést (*generalis seu personalis insurrectio*) hirdetett (1663. június 7.) Érsekújvár török ostromára tekintettel, s Zrínyit egész augusztusban tartó hosszas egyeztetések után kinevezték – a beteg Wesselényi Ferenc nádor katonai hatáskörét a Dunántúlon ellátó – országos főkapitánnyá (*supremus et generalis capitaneus, supremus generalis/dux* korabeli latinos magyarsággal *generalissimus*, azaz magyarul *fő generális*). Zrínyi az uralkodói megerősítést követően a felkelő csapatok feletti országos főkapitányi hűségesküjét szeptember 11-én vagy 12-én tette le a császárvárosban, majd ezt követően Hannibal Gonzagával, az Udvari Haditanács alelnökével és egyúttal a bécsi helyőrség parancsnokával együtt indult Montecucoli táborába, ahol szeptember 13. és 15. között egyeztettek Érsekújvár felmentése, a német és magyar csapatok együttműködése, valamint a portyázó törökök elleni védekezés lehetőségeiről. A felkelő magyar hadak országos főkapitánya csak ezután indult a Vas megyei Vát melletti táborba. Ott szeptember 17-én megmustrálta a „a dunántúli főurak és vármegyék felkelő, valamint a végházakból kirendelt magyar végvári katonák összesen mintegy 8500 főnyi csapatait.”⁵⁹ A főgenerális Zrínyi mellé Batthyány Kristófot választották vicegenerálissá; az akkor létrehozott három lovas kontingens (mondhatnánk ezred, korabeli latinsággal és magyarsággal egyaránt *brigáda*) kapitányai

⁵⁵ *Kulcsár* 2004. 210., 215. o.

⁵⁶ Uo., 221. o.

⁵⁷ Uo., 42. o. Vö.: *Klaniczay* 1964. 648. o.; *R. Várkonyi* 1975. 43. o.

⁵⁸ *R. Várkonyi Ágnes*: Szimuláció, etika és törvényesség 1660–1711. In: *Szinlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai.* (Szerk. *G. Etényi Nóra, Horn Ildikó.*) Budapest, 2010. 254. o.

⁵⁹ *Pálffy* 2007a. 55. o.; *Pálffy* 2007b. 275–278. o.

Esterházy Pál, Draskovics Miklós és Batthyány Pál lettek. Esterházyt tábori főstráza-mesterré is megválasztották, a „főhadbíró” pedig Lipics Márton, Zala vármegye egykori gyakorlott alispánja és Zrínyi bizalmasa, a „főszekérmester” Dömölky András, a Batthyányak lovashadnagya, az ún. „nyargaló kapitányok” pedig Csányi Bernát körmen-di kapitány és Balog Gáspár lettek.⁶⁰ Ez a szervezés megegyezik a *Tábori kis tractában* leírtakkal, jóllehet a brigádák 1500-1600 fős létszáma eltér az ott megadott ezredlétszámoktól.⁶¹ Zrínyi ezt követően visszatért Horvátországba, ahonnan megbízható csapatokat hozott magával, mivel lesújtó véleménnyel volt a nemesi felkelésről, s inkább végvári és reguláris csapatokat kívánt a török ellen bevetni.⁶² Végül október 4-én ért csapataival újra Vat mezejére, akkorra azonban Érsekújvár már török kézbe jutott.

Zrínyi tehát 1663. szeptember–októberében valóságos tábort vezetett. Nagyszabású tervekre utal, hogy megpróbált parancsnoki jogkört szerezni Raimundo Montecuccoli tábornagy és győri főkapitány Duna mellett gyülekező osztrák-német csapatai felett, természetesen sikertelenül, s új tisztségéhez gyűrűspecstjénél nagyobb, báni pecsétjéhez képest pedig feliratában új címével kiegészülő középspecsétet csináltatott.⁶³ Zrínyi politikai-katonai programját és gyakorlatias szellemét ismerve, a *Tracta* sokkal inkább ekkor keletkezhetett, mint az 1640-es évek légüres terében. Félbemaradását is a gyorsan változó hadi és politikai helyzet magyarázhatja. Mint említettük, mire Zrínyi visszatért a Vat melletti táborba, Érsekújvár elesett, a török elleni diverzió így elmaradt, a nemesi felkelés ezt követően novemberben szétoszlott. Zrínyi visszatért a Muraközbe, s távollétében a dunántúli hadak irányításának tisztét a nádor országos főkapitányi (*supremus capitaneus*) jogkörével decemberben Nádasdy Ferenc kapta meg.⁶⁴

Még egy időpont van Zrínyi életében, amikor önálló hadszervezői és vezetői működésre nyílt lehetősége, s ez az 1663–64. évi téli hadjárat volt. Az 1663 ősztől szervezett török ellenes támadó hadjáratban⁶⁵ mintegy 26 000 fős koalíciós (magyar, horvát, osztrák örökös tartományokbeli és birodalmi) hadsereget vezetett. A *Tracta* akár e hadjárat alkalmára is készülhetett (ez esetleg magyarázhatná, hogy mért nem magyar táborról beszél), de valószínű keletkezési időpontja ez esetben is 1663, hiszen mint említettük, a hadjárat szervezése az év ősztől folyt.⁶⁶

Végezetül még egy elgondolkodtató sajátossága van a *Tracta* szövegének, amely inkább az 1660-as évekbeli datálás mellett szól. Már Perjés Géza is megállapította, hogy

⁶⁰ Pálffy 2007b. 279–280. o.

⁶¹ Kulcsár 2004. 229–230. o. Zrínyi fő generális címének és a hadsereg vezetőjére a Tábori kis tractában olvasható elnevezésnek az azonosságára már Pálffy Géza felfigyelt: Pálffy 2007b. 275. o.

⁶² Zrínyinek a nemesi felkelésről mondott rossz véleményéről, amelyről a bécsi udvar és János Fülöp mainzi érseket, a Rajnai Szövetség elnökét is tudatta, valamint a dunántúli felkelő tábor fegyelmi helyzetéről: Pálffy 2007b. 269., 282. o. Az 1663. évi nemesi felkelés kudarcáról: Czigány 2004. 114–115. o.

⁶³ Pálffy 2007b. 273., 275. o.; Vitnyédy II. 124. o.

⁶⁴ Pálffy 2007b. 275–276. o.

⁶⁵ A hadjárat tervezéséről és szervezéséről: Perjés 1989. 57–75. o.; Perjés 2002. 380–382. o.; Pálffy 2007a. 55. o.; R. Várkonyi 2010. 297–300. o.

⁶⁶ Egy 1663. december 10. Lipcsére datált hasonló szervezési terv maradt fenn a szövetséges hadsereg összeállításáról a bécsi Haus- Hof- und Staatsarchiv Mainzler Erzkanzlerarchiv anyagában: amely a *Türcken Einbruch in Ungarn* ceruzás címet viseli: HHStA Mainzler Erzkanzlerarchiv (MEA) Militaria Karton 15. Teil 5. (Pontos jelzetéért és fénymásolatáért Fazekas Istvánnak tartozom köszönettel.) Vö. R. Várkonyi 2010.

míg az egyes tisztségviselők feladataival, a fizetéssel, a ruházattal, a fegyverzettel foglalkozó részekben Zrínyi egyebek közt Gusztáv Adolf hadi rendtartását követi, addig az élelemellátás tárgyalásában teljesen önálló. Ez annál is szembetűnőbb, mivel a korabeli hadtudományi munkák rendkívül ritkán foglalkoztak e rendkívül nehéz, bonyolult kérdéssel. Részletesen és kimerítően majd csak a francia hadtáptiszt Puységur (1656–1743) tárgyalta az 1720-as években készült *Art de la guerre par principes et par régies* (A hadművészet alapelvei és szabályai) című értekezésében.⁶⁷

Zrínyi az élelemellátás legapróbb technikai részleteit is lelkiismeretesen számba veszi. Kezdi az élelem beszerzésével. A korban általános rekvizíció vagy vállalkozók (kereskedők és markotányosok) révén zajló élelemellátás helyett Zrínyi határozottan az adókivetés útján, főleg azonban az állami fölvásárlással történő központi ellátás mellett foglal állást. Ha a gabonaszükségletet központilag vásárolják fel, Zrínyi a városi piacokat ajánlja, mert ott az árak alacsonyabbak. Adó kivetése esetén saját országban a lakosság készletének maximum 1/10-ét, ellenséges földön 1/5-ét tanácsolja igénybe venni.

A 24 000 fős sereg (amely kocsisokkal, szolgálkkal és más kiszolgáló személyzettel együtt 31 000 főt jelent élelemellátás szempontjából) napi, illetve éves kenyér-, liszt- és takarmányszükségletének részletes kiszámítását követően Zrínyi ismerteti az utánszállítás mechanizmusát. A napi 248 q kenyér, illetve 370 q zab sereg után való szállításának legegyszerűbb módja a vízi szállítás. Ezt javasolja a kortárs Montecuccoli és majd Puységur is, aki nagyobb sereg bizonyos távolságon túli utánpótlását másként egyáltalán nem tartja megvalósíthatónak. Zrínyi azonban, korát megelőzve, kidolgozta a szárazföldi szállítás raktárellátáson és ingajáraton alapuló mechanizmusát is.⁶⁸ A 31 000 fő 30 napi élelem- és takarmányellátásához számításai szerint 1300 szekérre lett volna szükség, „abban pedig mód nincsen” – írja, részint a szállítóoszlop hossza, nehézsége, sebezhetősége, részint az ennyi szekér és ló beszerzésével járó óriási pénzügyi teher miatt. Így csupán 205 élelemszállító szekérrel számol. Ennyi szekérre viszont csak ötnapi élelem fér, ezért a szekereknek ingajáratban kell mozogniuk a raktár és a hadsereg között: „a szekereknek szüntelen kell tsak jöni, menni a’ végső, kezdednél lévő városban, kiben jó idején kell a’ gabonát hordani, a’ megnyit ember szükségesnek gondol, s ot sütvén, szüntelen kel a’ a táborban hordani a’ kenyeret. Ha a’ hely igen messze esik, közép helyen helyen egy alkalmas helt erősséget kel fel vetni, abban sütő házakat csinálni...”⁶⁹

Zrínyi a *Tábori kis tractában* a hadsereg ellátásának a kérdését államigazgatási és pénzügyi síkra emeli. A 24 000 fő éves gabona- és takarmányszükségletének magas éves költsége (181 000 Ft) ellenére is a központilag biztosított ellátás mellett áll ki: „Mondhatná valaki, drágaságban ez igen sokra menne. Tudom én azt, de akkor is enni kell... kevesebbe telik ez így a’ hazának, mint amúgy, mert noha amúgy kevesebbé láttatik a republicának pénze fogyni, mint így, de felette igen fogy a’ haza pénze, amikor az szegény ember nyomorog és szenyherül, az Istentül átkot kívánt. Mindenkör jobb, hogy az vitéz számára más vásárollyon, mint sem ő az szegény emberrel baltával árullyon meg.”

⁶⁷ Perjés 1957. 100–104. o.; Perjés 1965. 218–222. o.; Perjés 1976. 54–57. o.

⁶⁸ Géza Perjés: Count Miklós Zrínyi, general and military thinker. In: East Central European War Leaders: Civilian and Military. Szerk. Király Béla et al. (East European monographs 243.: War and society in East Central Europe XXV.) New York, 1988. 129–132. o.

⁶⁹ Kulcsár 2004. 237. o.

Az így kifizetett pénzek Zrínyi érvelése szerint adó formájában azután újra az államkasszába kerülnek, s ily módon meggyorsul a pénz körforgása, amit igen fontosnak tart: „A mit hó pénzére ki adot ember, titkos más utakon ismét kezében mégyen, így ezek ismét adózhatván, a' pénz majd mind ismét megtér a' respublica tárházában, a' honnét ismét ki mégyen jövendőben. Ez a' cirkulatio pedig oly szükséges s oly hasznos mindenben a' hazába, hogy annak nagy hasznát könnyebb álmétkodva tsudálni, mint sem le írni.”⁷⁰

Hadseregellátás és adózás, hadseregellátás és pénzforgalom bonyolult összefüggését Zrínyi aligha lehetett képes már az 1640-es években így átlátni és megfogalmazni, nem csak ifjúkora miatt, hanem azért sem, mert a harmincéves háború alatt, amikor is Széchy és nyomában járó Zrínyi-szakirodalom szerint a *Tábori kis tracta* keletkezett, az ebben kifejtett adókvetéses, állami fölvasárlásos rendszer teljességgel elképzelhetetlen és megvalósíthatatlan volt. Montecuccoli ugyan már 1641-ben írt *Trattato della guerra* című művében papírra vetett néhány értékes gondolatot a hadsereg-élelmézésről,⁷¹ a Német-római Birodalomban és a Habsburg Monarchiában az ilyesféle korszerű, a kereskedelem és a pénzforgalom fellendítését célzó merkantilista elveket azonban csak a harmincéves háborút követően, az 1660-as, 1670-es években dolgozták ki a kameralisták.⁷² Zrínyit önképzése, olvasmányai és katonai-államigazgatási tapasztalatai fokozatosan vezethették a fenti összefüggések felismeréséhez az 1660-as években.

Az Afium és a Tábori kis tracta viszonya

Az *Afium* békeidőszakra 12 000 fős állandóan fegyverben tartott armada fölállítását javasolja, hadakozás esetén 24 000 főt. A *Tábori kis tracta* is az utóbbival számol, igaz más fegyvernemi arányokkal (18 000 gyalogos, 6000 lovas), ami arra utal, hogy ezt támadó hadműveletre tervezte Zrínyi. Az *Afium* röviden érinti a sereg fizetésének, ruházatának kérdését („Ez az armada szükséges, hogy elegendő fizetéssel és minden provisióval administráltassék, oly fizetése légyen pedig a vitéznek, hogy azzal becsületesen hórul hóra bé érje, magát ruházhassa, fegyverezhesse, és eledelére elég légyen neki”⁷³), amit a *Tracta* egyes fejezetei részletesen kifejtnek (*Fizetésről, Köntösről, Fegyverről, Éléről*).

⁷⁰ *Kulcsár* 2004. 238. o.

⁷¹ *Raimondo Montecuccoli: Trattato della guerra* (1641). II. Buch, V. Capitel: Von der Lebensmittel. In: *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli General-Lieutenant und Feldmarschall*. (Hrs. *Alois Veltz*.) I. Band, Wien und Leipzig, 1899. 200–213. o.

⁷² Egyik korai képviselőjük, Johann Joachim Becher például Ferdinand Maria bajor választófejedelem müncheni udvarában (akinek szolgálatába 1664-ben lépett, mint udvari orvos és matematikus) fejtette ki először és kezdte megvalósítani gazdasági reformelképzeléseit, amelynek középpontjában a pénzreform, egy állami bank, kereskedőház és manufaktúra létrehozása állt. *Hassinger* 1951.; *H. R. von Srbik: Der staatliche Exporthandel Österreichs von Leopold I. bis Maria Theresia. Untersuchungen zur Wirtschaftsgeschichte Österreichs im Zeitalter des Merkantilismus*. Frankfurt a. M. 1969.; *Madarász Aladár: Kameralizmus, történelmi iskola, osztrák gazdaságtan. Három vázlat a német és osztrák közgazdasági diskurzus történetéből. Közgazdasági Szemle*, XLIX (2002. október) 838–857. o.; *R. Várkonyi* 2002. 445–449. o. Lásd még: *J. J. Bechers: Politischer Diskurs ...* Franckfurt, 1668. Vö. *Hassinger* 1951. 27–42. o.; *Fabio Martelli: Raimondo Montecuccoli «Restitutor Imperii»*. In: *Raffaella Gherardi – Fabio Martelli: La pace degli eserciti e dell'economia. Montecuccoli e Marsili alla Corte di Vienna*. Bologna, 2009. 65–77. o. (az *Economia e politica in Montecuccoli* c. fejezet), valamint *Raffaella Gherardi: Luigi Ferdinando Marsili e la frontiera dell'imperio*. In: uo. 161–173. o. (*Il mercantilismo asburgico dal Reich alla Monarchia austriaca* c. fejezet).

⁷³ *Kulcsár* 2004. 214. o.

Az *Afium* és a *Tábori kis tracta* Zrínyi prózai műveinek ma ismert egyetlen autentikusnak tekinthető kéziratában, az ún. Bónis-kódexben is összetartozik. Az *Afium* a kódex 120. rectóján a Bibliából vett idézettel (Bírák könyve 5.2, 8., 9.: Deborah éneke) és háromszori Amen-nel zárul, ami alatt közvetlenül ez a szöveg olvasható: „Evel az írással mutattatik meg hogy fegyver kel s jo országunkban. Miképpen s hogy kellyen azt rendelni, tartani és más sok particularitasatis fel talállyuk könnyen ha akarjuk. Volenti nihil difficile.”⁷⁴ A 120. verso oldal üres, a 121. rectón, önálló címlap nélkül következik a *Tábori Kis Tracta* felírás, s alatta folyamatosan a szöveg. A másoló tehát úgy tudta, hogy a *Tracta* az *Afium* után áll, márpedig az egész kódex egy reprezentatív, a teljes életművet kronologikusan tartalmazó gyűjteménynek látszik.⁷⁵ Az *Afium* befejezése alatti sorok akár a *Tractára* is vonatkoztathatók, hiszen pontosan ez tartalmazza, hogy a fegyvert (ti. a hadakat) „miképpen s hogyan kellyen ... rendelni, tartani”.

Mindezek alapján megfontolandónak tartom Rónai Horváthnak a *Tábori kis tractának* az *Afiummal* való összefüggéséről írott észrevételét, nevezetesen, hogy a regulamentum az *Afium*-ban előbb kifejtett elveket volt hivatott konkretizálni, a táborba szállt katonaság számára rendelkezésre formálni. A két mű úgy viszonyulhat egymáshoz, mint Tolnai Mihály kuruc tábori lelkész *Szent Had* című, 1676-ban elmondott és kiadott tábori prédikációja a bujdosók számára ugyanekkor tájt készült hadiszabályzathoz.⁷⁶

Markó Árpád – Széchy nyomán⁷⁷ – Rónai Horváth-tal szemben három érvet hozott fel az 1661. utánra datálás ellen: 1. „a *Tábori kis tracta*-ban még nem találunk hadtörténeti példákat, pedig ezek Zrínyi minden későbbi munkájában, különösen pedig az *Afium*-ban sűrűn előfordulnak.” 2. „Azok a korabeli források, amelyekre hivatkozik, mind 1646. előtti eseményekkel vagy könyvekkel foglalkoznak.” 3. „De a legdöntőbb érv az, hogy a *Tábori kis tracta* sem önálló magyar hadseregről, sem egy nemzeti sereg táboráról nem beszél, pedig az *Afium* vezérfonala éppen az önálló nemzeti hadsereg felállítását sürgető gondolat.”⁷⁸

Ami az elsőt illeti, maga Markó cáfolja meg, hiszen egy lappal előbb ezt írja: „A táborhelyek belső csoportosításánál latin klasszikus műveltségére támaszkodva, igen sokszor Polybiust és a római mintákat veszi alapul.”⁷⁹ A *Tracta* valóban a rómaiak példájával, Polübiosz emlegetésével kezdődik, de később is szól róluk: „A római vitézek nyoltzad napit is [ti. ételme]t tartoztak a hátokon hordozni...”⁸⁰

Zrínyinél az egyes művek forrásainak megjelenési éve és az abban foglalt események időpontja nem, vagy csak kivételesen hozható összefüggésbe a művek datálásával. A *Vitéz hadnagy* egyik forrása például egy 1583-as megjelenésű kötet (Guiccardini–Lottini–

⁷⁴ Zrínyi Miklós prózai művei 1985. 707. o.; *Kulcsár* 2004. 227. o.

⁷⁵ *Kulcsár* 2004. 10–11. o. Bár Kulcsár befejezetlen, esetleg a szerző halála után összeállított gyűjteménynek tartja, korábban Kovács Sándor Iván meggyőző érveket hozott fel amellett, hogy a ma Bónis-kódexnek nevezett kéziratban Zrínyi saját kezű javításai vannak, s így az a szerző szándékát tükrözi. *Kovács S. I.* 1985. 33–47. o., különösen: 33–34. o.

⁷⁶ *Tolnai Mihály*: *Szent Had, az az Lelki és Testi szabadságért fegyvert vont Vitézek Tüköre*. Kolozsvár, 1676. RMK I. 1197. (Modern kiadása: *Incze* 1937.) *Konecz József*: *Bujdosó magyarok hadi szabályzata, 1676–78. Hadtörténelmi Közlemények*, 1894. 569–571. o. Vö. *Hausner* 2008. 515–516., 518. o.

⁷⁷ *Széchy I.* 1896. 217. o.

⁷⁸ *Markó* 1939. 65–66. o.

⁷⁹ Uo. 65. o.

⁸⁰ *Kulcsár* 2004. 237. o.

Sanso-vino: *Propositioni overo...*), a másik egy 1635-ben kiadott munka (Virgilio Malvezzi: *Discorsi sopra Cornelio Tacito...* Velence, 1635), az Afium pedig Busbequius 1581-ben napvilágot látott *Exclamatio* kiadására épül. Ráadásul, a csáktornyai bibliotéka katonai tárgyú köteteinek döntő többsége 1646 előtt jelent meg.⁸¹ Így ez az érv sem perdöntő.

Markó legsúlyosabb ellenvetése, hogy a *Tracta* nem beszél önálló magyar hadseregről, sem a török kérdéstről. Ez utóbbi igaz. De ha feltesszük, hogy ez az *Afiumban* kifejtett program „végrehajtási utasítása” lett volna, akkor miért is beszélne, hiszen azt már a röpi-ratában kifejtette, míg a regulamentum műfaji tulajdonsága, hogy általánosít.⁸² Zrínyi maga mondja az *Afiumban*: „Szükséges volna ugyan, hogy ezt a’ hadi tudománt bővebben meg explicálnám, de mivel arra most nints nékem intentióm, hogy particulariter examinállyam [részleteiben megvizsgáljam], in genere mondok valamit, az mit én tudok...”⁸³

*

A *Tábori kis tracta* műfajának, keletkezési időpontjának és Zrínyi prózai életműben elfoglalt helyének kérdésében a szakirodalomban több eltérő álláspont alakult ki. Ezek egy része a cím, más része Zrínyi 1646-ban elnyert *Generalfeldwachmeister* rangjának (Széchy Károlytól származó) félreértésén alapszik.

A munka tartalma, a korabeli műfajrend és a történelmi kontextus áttekintése nyomán úgy véljük, hogy a *Tábori kis tracta* megtévesztő címe ellenére a korabeli hadtudományi irodalom hadiszabályzat (regulamentum) műfajába tartozik. Semmiképpen sem Zrínyi fő műve, nem is egy nagy hadtudományi rendszerezés első fejezeteinek egyike, hanem a török ellen táborba szálló katona gyakorlati célokat szolgáló írása, feltehetőleg 1663 kora őszéről, esetleg 1663–64 teléről. Az abban megfogalmazott elvek és a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetében elfoglalt helye⁸⁴ miatt azonban még ma ismert töredékes voltában is kiemelkedően jelentős hadtudományi szöveg. A hadseregszervezés itt érintett konkrét kérdései már államhatalmi szinten a Rákóczi-szabadságharc alatt, az ónodi országgyűlésen 1707-ben törvénybe iktatott *Regulamentum Universale*ban vetődtek fel legközelebb, amely folytatója és kiteljesítője Zrínyi *Tábori kis tractájának*.⁸⁵

RÖVIDÍTÉSEK

⁸¹ Hausner 2005. 250. o.

⁸² Bánkúti 1976. 152. o.; Hausner 2001. 471–472. o.; Hausner 2008. 517–520. o.

⁸³ Kulcsár 2004. 213. o.

⁸⁴ Markó 1958. 203–224. o.

⁸⁵ Bánkúti 1976. 181–183. o.

- Bánkúti* 1976. Rákóczi hadserege 1703–1711. (Vál. és a bevezetőket írta *Bánkúti Imre*.) Budapest, 1976.
- Bene* 2007. *Bene Sándor*: Eszmetörténet és irodalomtörténet. A magyar politikai hagyomány kutatása. *BUKSZ*, 19 (2007/1). 50–64. o.
- Bibliotheca Zriniana A Bibliotheca Zriniana története és állománya. (Szerk. *Klaniczay Tibor*. Írta és összeáll. *Hausner Gábor, Kovács Sándor Iván, Klaniczay Tibor* et al.) (Zrínyi Könyvtár IV.) Budapest, 1991.
- Czigány* 2004. *Czigány István*: Reform vagy kudarc? Kísérlet a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe, 1600–1700. Budapest, 2004.
- Cserne* 1954. *Cserne Tibor* ömagy: A fegyvernemek kérdése Zrínyi katonai munkáiban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1954.
- Domokos – Hausner – Veszprémy* 1997. *Domokos György – Hausner Gábor – Veszprémy László*: Hadtudományi nyomtatványok régi könyvjegyzékeinkben. *Magyar Könyvszemle*, (1997). 33–57. o.
- Domokos – Hausner* 2008. *Domokos György – Hausner Gábor*: Zrínyi-Újvár és ostroma Jacob von Holst helyszínrajza tükrében. In: Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. (Szerk. *G. Etényi Nóra* és *Horn Ildikó*.) Budapest, 2008. 241–264. o.
- Foucault* 1990. *Michael Foucault*: Felügyelet és büntetés. A börtön története. (Ford. *Fázsy Anikó, Csűrös Klára*.) Budapest, 1990.
- Harai* 2003. *Harai Dénes*: Katonadolog? Gondolatok a katona antropológiájáról a gépesített háborúk korában. Budapest, 2003.
- Hausner – Négyesi – Papp* 2005. *Hausner Gábor – Négyesi Lajos – Papp Ferenc*: „Juhakol” a szőlőhegyen. Kísérlet Zrínyi-Újvár helyzetének meghatározására. *Hadtörténelmi Közlemények*, 118 (2005). 835–862. o.
- Hausner – Veszprémy* 1996. *Hausner Gábor – Veszprémy László*: Magyarországi hadtudományi kéziratok és nyomtatványok katalógusa a kezdetektől a XVIII. század közepéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 109 (1996). 118–126. o.
- Hausner* 2001. *Hausner Gábor*: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma. *Hadtörténelmi Közlemények*, 114 (2001). 469–485. o.
- Hausner* 2007. *Hausner Gábor*: Zrínyi Ádám. In: Hősgaléria. A Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben. (Szerk. *Bene Sándor* és *Hausner Gábor*.) Budapest, 2007. 165–180. o.
- Hausner* 2008. *Hausner Gábor*: A magyarországi hadtudományi irodalom a XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 121 (2008). 503–535. o.
- Hassinger* 1951. *Herbert Hassinger*: Johann Joachim Becher 1635–1682. Ein Beitrag zur Geschichte des Merkantilismus. (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 38.) Wien, 1951.
- Incze* 1937. *Tolnai Mihály*: Szent Had. Kiad. *Dr. Incze Gábor*. (A reformáció és ellenreformáció egyházi írói VI.) Budapest, 1937. (Az 1676-os kolozsvári Szent Had modern kiadása.)
- Klaniczay* 1964. *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós. 2. átdolg. kiad. Budapest, 1964.
- Klaniczay* 1985. *Klaniczay Tibor*: Zrínyi helye a XVII. század politikai eszméinek világában. In: *Uő*: Pallas magyar ivadéka. Budapest, 1985. 153–211. o.
- Kovács Sándor Iván* 1985. *Kovács Sándor Iván*: A lírikus Zrínyi. Budapest, 1985.

- Kovács Sándor Iván* 1985a. *Kovács Sándor Iván: Négyesi László kísérlete Zrínyi prózai műveinek kritikai kiadására.* In: Zrínyi Miklós prózai művei. Budapest, 1985. 13–64. o.
- Kulcsár* 2004. Zrínyi Miklós prózai munkái. (S. a. r. *Kulcsár Péter.*) (Zrínyi Miklós Összes Művei I. Szerk. *Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter.*) Budapest, 2004.
- Markó* 1939. *Markó Árpád: Gróf Zrínyi Miklós prózai művei.* Budapest, 1939.
- Markó* 1940. *Markó Árpád: A magyar véderő eszméje Gróf Zrínyi Miklós munkáiban. Hadtörténelmi Közlemények, (1940). 20–45. o.*
- Markó* 1942. *Markó Árpád: Gróf Zrínyi Miklós. (Kincsestár, a Magyar Szemle Társaság kis könyvtára)* Budapest, 1942.
- Markó – Tóth* 1954. *Markó Árpád – Tóth Gyula: A Rákóczi szabadságharc legfontosabb katonai szabályzatai. Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 142–178. o.*
- Pálffy* 2007a. *Pálffy Géza: Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átívelő kapcsolatai. In: Hősgaléria. A Zrínyiek a horvát és a magyar történelemben. (Szerk. *Bene Sándor, Hausner Gábor.*) Budapest, 2007. 39–65. o.*
- Pálffy* 2007b. *Pálffy Géza: A Zrínyi-kutatás egyik megoldatlan kérdéséről – Zrínyi Miklós hadimustrája a Vas megyei Vat mellett 1663. szeptember 17-én. Történelmi Szemle, 49 (2007). 263–288. o.*
- Perjés* 1957. *Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1957. 43–91. o.*
- Perjés* 1961–1962. *Perjés Géza: A „metodizmus” és a Zrínyi–Montecuccoli vita. I. rész: Századok, 1961. 507–533. o., II. rész: Századok, 1962. 25–44. o.*
- Perjés* 1965. *Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Budapest, 1965.*
- Perjés* 1976. *Perjés Géza: Zrínyi Miklós a hadtudományi író. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1976. 7–45. o.*
- Perjés* 2002. *Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. 2., bőv. kiad. Budapest, 2002.*
- Rohonyi* 1954. *Rohonyi Gábor: A magyar hadtörténelem haladó katonai szabályzataiból. Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 233–255. o.*
- Rónai Horváth* 1889. *Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. Hadtörténelmi Közlemények, 1889. 1–19. o.*
- Rónai Horváth* 1891. *Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891.*
- Széchy I–V.* 1896–1902. *Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664). I–V. k. Budapest, 1896–1902.*
- R. Várkonyi* 1975. *R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. Budapest, 1975.*
- R. Várkonyi* 2002. *R. Várkonyi Ágnes: A Weswslényi-szervezkedés történetéhez 1664–1671. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. (Szerk. *Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György.*) Budapest, 2002. 423–460. o.*
- R. Várkonyi* 2010. *R. Várkonyi Ágnes: Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok. Budapest, 2010.*
- Verrier* 1997. *Frederique Verrier: Les armes de Minerve. L’humanisme militaire dans l’Italie du XVIe siècle. Paris, 1997.*

- Vitnyédy* 1871. *Vitnyédy István* levelei 1652–1664. Kiad. *Fabó András*. *Magyar Történelmi Tár*, XVI (1871).
- Zrínyi Miklós prózai művei 1985. Zrínyi Miklós prózai művei. (Négyesy László hagyatékából *Kovács Sándor Iván* vezetésével s. a. r. az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti tanszékének Zrínyi-szeminárium.) (Zrínyi-Könyvtár I.) Budapest, 1985.